

24.03x32.38	1/2	עמוד 10	שבת - מקור ראשון	01/2022	80305659-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

מחדש פני אדמה

איור: מוריה קראוס. צילום: זלוטן קלוגר, לע"מ

לפני כמה חודשים פרסמה נעמה שקד קובץ של מאמרים שערכה ("אם נרע לבקש חיים"), הכולל שורה של מבטים אישיים על משמעות המפגש עם דמותו של גורדון ומשנתו.

אבל כשמדובר בגורדון, ספרים זה לא הכול. רבות מהמכירות הקדם-צבאיות (החילוניות) חזרו בשנים האחרונות לעסוק בדמותו של גורדון, וכך רבים מהחניכים נפגשו עם משנתו, רובם מן הסתם פגישה ראשונה בחייהם. מכינת בית ישראל עורכת זה כמה שנים אירוע גורדון שנתי לציון יום פטירתו, ובתוכנית הביוגרפיות הרדיופונית "חיים של אחרים" הקריש ערן סבאג לא רק תוכנית מיוחדת לגורדון – כפי שעשה למאות אנשים – אלא גם ערב גורדון חי באחד המועדונים בתל-אביב.

ביום רביעי הבא, כ"ד בשבט, יחול יום הזיכרון המאה לפטירתו של גורדון, וזו בהחלט הזדמנות טובה לתהות על מעמדו המתחדש של גורדון בתרבות הישראלית; במיוחד לאור העובדה שמדובר בהוגה שהתרבות חזרה אליו בעשורים האחרונים, אחרי שנים רבות של התעלמות. במילים פשוטות: זה לא הוא, אלא אנחנו. אז מה קרה לנו שעורר בנו פתאום את הגעגוע לגורדון?

קודם כול, על מדף הספרים: ב־25 השנים האחרונות הופיעו בישראל לפחות עשרה ספרים שעסקו בדרך זו או אחרת בגורדון: ב־1995 פרסמה שרה שטרסברג־דיין את ספרה "יחיד, אומה ואנושות: תפיסת האדם במשנותיהם של א"ד גורדון והרב קוק"; שנה אחר כך פרסם אברהם שפירא (פצ"י) את ספרו על "משנת גורדון ומקורותיה בקבלה ובחסידי דות"; ב־1998 פרסם מוקי צור קובץ מכתבים שני כתבו על ידי גורדון ואליו; ד"ר עינת רמון פרסמה ב־2007 ספר "על דת, אימהות ואהבה עליונה בהגותו של גורדון"; פרופ' שלום רצבי פרסם ב־2011 ספר שהשווה בין עולמם של מרטין בובר וגורדון.

הלאה: פרופ' אליעזר שביד, שעסק בגורדון עוד בשנות השבעים של המאה הקודמת, חזר לעסוק בו בספרו "לכירור רעיונו של א"ד גורדון מיסודו", שפרסם ב־2014; גלילה רוין־פדר עמית פרסמה ב־2017 ספר ילדים על גורדון בשם "העורג"; ד"ר אילון שמיר פרסם ב־2018 את ספרו "בשביל החיים: תורת הנוכחות של א"ד גורדון"; שנה אחר כך פרסם אהוד פירר את ספרו "אדם חדש בצורת יהודי: עיון בהגותו של א"ד גורדון"; ב־2020 הופיעה מהדורה מדעית של ספרו של גורדון "האדם והטבע"; וממש

הוא היה האוניברסלי ביותר מבין הוגי העלייה השנייה, אבל גם היחיד ביניהם שלא בעט בעולם הדתי. הגותו של א"ד גורדון, איש הטבע ועבודת הכפיים, זוכה בעשורים האחרונים לתנופת התעניינות מחודשת / יאיר שלג /

בתחרות הסמויה על תואר המת-החי ביותר של התרבות העברית יש לאהרן דוד גורדון מקום של כבוד, לפחות בעשורים האחרונים. הוא אומנם לא הגיע למעמדם של אלתרמן וביאליק, אבל זו לא חוכמה. לכותבי שירים, שרבים מהם הולחנו והפכנו לזמר עממי, קל הרבה יותר להיות מונצחים בתודעה ההמונית. אבל בין הוגי העלייה השנייה – גם מול דמויות כמו ברל וברנר – מקומו של גורדון בכל זאת בולט במיוחד.

24.14x28.89	2/2	עמוד 11	מקור ראשון - שבת	01/2022	80305660-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

לא הניף דגלים

מוקי צור, מתנחל וחוקר העלייה השנייה, שעוסק בגורדון ובשאר גדולי התקופה כבר שנים ארוכות, אומר ש"לגורדון היו שלוש תקופות שונות של השפעה: קודם כול, היתה לו השפעה רבה במהלך חייו - בזכות הקשרים שלו עם החלוצים והממתינים שכתב לרבים מהם. אחרי מותו שוב הייתה לו תקופת השפעה, כאשר בשנים ההן, שהיו שנים פוריות לטיות מאוד ביישוב בארץ, רבים ניסו לנכס אותו אליהם. זה בלט במיוחד במפלגת הפועל הצעיר, שציירה אותו כאב הרוחני שלה, במהלך הוויכוח שלה עם אחדות העבודה (אחדות העבודה דגלה בסוציאליזם פוליטי ממוסד, ומתוך כך גם בזיקה לבריה"מ, בעוד הפועל הצעיר התאפיינה בגישה רומנטית יותר לערכי העבודה, השיתוף והחלוציות), ופחות למיסוד פוליטי שלהם. שתי המפלגות התאחדו בסופו של דבר ב-1930 והקימו את מפא"י".

"אבל גם הניכוס של הפועל הצעיר היה בעייתי. הציטוטים שהם הביאו ממנו היו נכונים, אבל גם הם לא הפנימו עד הסוף את האזהרה העקרונית שלו מפני אמונה בתהליך הפוליטי. הוא האמין בדרכים אחרות לבניית חברה וליצירת סולידריות, בבנייה מלמטה. בכלל, הוא טען שהתקופה המודרנית הפכה את שני היצרים הגדולים של האדם, הארוס המיני ויצר השלטון, למפלצות. אבל זה לא הפריע לאנשי הפועל הצעיר לתרגם גם אותו תרגום פוליטי.

"מזה כמה עשורים אנחנו נמצאים בתקופת ההשפעה השלישית שלו. זו השפעה יותר קיומית אישית, של הדרך ה'בודהיסטית-טולסטויאנית' שלו. זה כולל גם את הניסיון לעשות ממנו פרשן של הרב קוק, מה שהוא מעולם לא היה, אם כי הם אכן נגעו במיתרים דומים. גורדון לא האמין בפוליטיקה אלא רק בעשייה אישית, חברתית וחיי נוכחית. אם היה חי עד 1948, ייתכן שהיה מתנגד אפילו להקמת המדינה, כי הוא לא האמין בישויות פוליטיות.

"העשייה שלו הייתה תרבותית וחינוכית", מר סוף צור, "אבל לא ברוח אחד העם, זה שלכאורה הנהיג את המחנה של הציונות התרבותית מול הרצל של הציונות המדינית. כי אחד העם היה אריי-סטוקרט אליטיסט, וגורדון היה מחנך שפנה לציבור הרחב. זה חלק מהסוד של החזרה אליו, לאור החידושים שקיימת כיום בכל המחנות כלפי המערכת הפוליטית וכלפי הממסדים למיניהם. גורדון התייחס גם לצבא. כשסוּף מלחמת העולם הראשונה קמו הגדודים העבריים, הוא חשב שאנשים הולכים לשם כדי להתחמק מהיעד האמיתי, הקשה יותר, של עבודת כפיים, עבודת האדמה".

גורדון היה כל כך אנטיממסדי, עד שהתנגד למיסוד תפיסות העולם שבהן דגל. צור: "שאלו אותו פעם, למה, עם כל האנטיממסדיות שלו, הוא לא מגדיר את עצמו פשוט כאנרכיסט. והוא ענה: 'כי אנרכיסטים חושבים כל הזמן על השלטון'. באותו אופן הוא אמר שהוא לא יקים אגודה של צמחונים (גורדון היה צמחוני ארוך רוב חייו), כי הם חושבים כל הזמן על אוכל". במילים אחרות: הוא רצה לחיות את הדבר עצמו, ולא לעשות מאורחות חיינו דגלים פוליטיים.

בעיני צור, הגל השלישי של העניין בגורדון התחיל כבר בשנות השישים הסוערות, שהאופי האנטיממסדי שלהן בהחלט התאים לרוחו. "אבל הגל הזה התעצם מאוד בעשרים השנים האחרונות. יש כאן צירוף של כמה דברים: קודם כול, האופי המאוד רליגינזי של ההגות שלו, כיוון שהתחיל להתפתח בארץ כבר אחרי המשבר של מלחמת יום כיפור. בחוגים מסוימים בציונות הדתית אני מזהה

התעניינות מאוחרת יותר בגורדון, שקשורה לדעיכת לאכזבה מכישלון חלומות הגאולה שרווחו מאז מלחמת ששת הימים. אנשים התחילו לחפש יותר גאולה רוחנית אישית, ופחות גאולה לאומית שכי רוכה גם בהרבה הפעלת כוח, וגורדון מאוד התאים למגמה הזו.

"וישנו כמובן גם העניין של גורדון והטבע. אפשר לראות בו האקולוג העברי הראשון. הוא היה ההוגה הראשון בתרבות העברית שעסק כל כך הרבה בטבע, במשמעות של הטבע לחיי האדם, בחי שיבות השמירה על הטבע, בצורך לנהל עם הטבע דיאלוג כולל. ודאי שהתפיסה הזו מתאימה מאוד לעיסוק העכשווי החזק מאוד בטבע ובאקולוגיה".

ביקורת הטכנולוגיה

ר"ד עינת רמון סיימה ב-1999 את עבודת הדוקטורט שלה על רת ואימהות בהגותו של גורדון, וכעבור שנים אחרות פרסמה אותה, כאמור, גם בספר. היא מצביעה על שורשים אחרים לרלוונטיות העכשווית של גורדון, בראש ובראשונה זיקתו ליהדות והעובדה שהיה כנראה היחיד מהוגי העלייה השנייה שלא בעט בעברו הדתי. "הדוקטורט שלי יצא אחרי הרבה שנים שכמ" עט לא כתבו על גורדון. אבל אני מצאתי בו קודם

ד"ר עינת רמון: מאוד שבה את ליבי הכבוד שלו לעולם האימהות - ההיריון, הלידה, גידול הילדים. סוג של פלא ונס שהוא זיהה בטבע בכלל וגם באדם. המטאפורות האימהיות מאוד נוכחות בהגות שלו. ראיתי בזה סוג של פמיניזם שמכבד את הנשים באמת

כול הוגה מאוד יהודי, שגם היה מחובר לאורח חיים יהודי. הוא שמר שבת, ובמשך שנים רבות גם הניח תפילין והקפיד להתפלל. אחר כך מאוד שבה את ליבי הכבוד שלו לעולם האימהות - ההיריון, הלידה, גידול הילדים. סוג של פלא ונס שהוא זיהה בטבע בכלל וגם באדם. המטאפורות האימהיות מאוד נר כחות בהגות שלו. אני ראתי בזה סוג של פמיניזם שמכבד את הנשים באמת; שלא דורש מהן להתחרות בגברים, אלא דווקא מכבד לעומק את התפקיד המסורתי שלהן. הוא תמך ביציאת נשים לעבודה, אבל הוא בהחלט ביטא חשש מהאפשרות שחיי המשפחה ייפגעו מכך. אפשר לומר שגם מהבחינה הזו, הוא היה סוג של תפר בין העולם האורתודוקסי לעולמם של החלוצים.

"במשך השנים אני רואה עוד רברים שבהם גורדון הקדים את זמנו. למשל, הביקורת הגדולה שלו על עולם שמואס בטבע ומשעבד לטכנולוגיה. הוא כתב שעולם כזה ילך וייעשה נכה. מי ראה את הדברים האלה לפני מאה שנה? הדור שלנו מתחבר אליו גם בגלל הדברים האלה".

החיבור של גורדון בין עולם הטבע והרוחניות יכול להזכיר תפיסות ניראייג' עכשוויות. רמון מקבלת את הקישור הזה בעירובן מוגבל: "הדור הראשון של הניראייג' היה בודאי מזדהא איתו, אבל אני חושבת שאם היה חי היום היה בטח מבטא ביקורת חריפה כלפי הניראייג' של ימינו, שהתרחק מאוד גם ממושג הלאום וגם ממושג המשפחה. בשביל גורדון, אוניברסליות בלי היסודות הפרטיקולריים שלה היא רבר מסוכן, שמרחיק את האדם משרשי הזהות שלו, ואני חושבת שגם זו ריי

למה שמקרכת אותו לבני הדור שלנו".

עם תלמוד ביד

אפשר לומר שגורדון היה האוניברסלי ביותר מבין הוגי העלייה השנייה. הגותו עסקה לא רק בדילמות שהעסיקו את הציונות, אלא בשאלות אנושיות רחבות. למעשה, גם את הציונות עצמה הוא ראה לאורך של אותן שאלות. הוא חיפש חיים טבעיים, מחוברים לר שדות קמאיים כמו אדמה, טבע, משפחה וגם אמה, השאלות הגדולות האלה הן שהפכו אותו גם לציוני.

נראה שהיחוד שלו בכך נבע במיוחד מהעובדה שהוא היה גם בין המבוגרים שבין אנשי העלייה השנייה, עם ניסיון חיים עשיר שקדם לו, וגם בין המשכילים ביותר ביניהם. הוא נולד ב-1856 בכפר קטן בדרום פודוליה (אוקראינה של היום) למשפחת "מתנגרים" מיוחסת. הוא היה בנם החמישי של הוריו, אבל לאחד שכל אחיו המבוגרים נפטרו הוא הפך להיות בנה המפונק של המשפחה. גורדון רכש לעצמו ידע תודני וגם השכלה רחבה ודיעצת שפחה. במשך 23 שנים, רוב שנותיו הבוגרות לפני עלייתו לארץ, הוא עבד כאיש מנהלה באחוזת חק לאית של הברון היהודי הוראציו גינצבורג. העבודה אפי שרה לו להקדיש זמן רב לפעילות חינוכית וערכית עם בני הנוער שבאזור האחוזה. הוא כינס אותם להרצאות ושיחות, וגם ארגן להם ערבים מחיקליים. בין השאר, הקים כמה בתי ספר עבריים באזור מגוריו. בשנים הן הושפע גורדון מאוד מהגותו של הסופר הרוסי לב טולסטוי, שדגל בערכים של שיבה לטבע ולחיי הכפר.

רק בהיותו בן 48 הגיע לארץ, בשנת 1904, השנה הנחשבת לתחילתה של "העלייה השנייה". הוא הגיע עם אשתו ובתו יעל (נולדו לו שבעה ילדים, אבל חמישה מהם נפטרו במשך השנים, ובנו החליט להישאר ברוסיה). אשתו חלתה כעבור חוד שים ספורים מהגעתם לארץ ונפטרה כעבור שנים אחדות, וגורדון האלמן שקע בעבודה פיזית, שלא עסק בה מימיו; בהתחלה כפועל שכיר, ואחר כך כחבר בקבוצת דגניה. הוא לא הסכים להצעות לעי סוק בעבודה פקידותית דומה לזו שבה עבד לפני עלייתו. יתר על כן: את כל כתיבתו ההגותית עשה בלילות, אחרי ימי עבודה מפרכים ובלי לוותר על אף אחד מהם. הוא גם לא הסכים לקבל שכר סר פרים על מאמריו ולא שכר מרצים על השיעורים וההרצאות שנתן. בעיניו, שכר כזה היה בבחינת "לעשות את תורתו קרדום לחפור בה". בסופו של דבר, גם הוא לא האריך ימים בארץ החדשה. כעבור 18 שנים, בהיותו בן 66 בלבד, נפטר גורדון ממחלת הסרטן ונקבר בקיבוץ, דגניה א'.

גורדון האמין באילוהים, ובמשך שנים רבות גם שמר על רוב המצוות המעשיות. דווקא בשנותיו האחרונות בארץ פחות הקפיד בכך. רמון מדגישה גם ש"הדיבור שלו על אילוהים היה זהיר מאוד; משהו קצת רמב"מי, אוניברסלי, בשפה אנושית רחבה שלא קושרת לאילוהים תכונות מאוד ברורות ודוגמטיות". בעצם, דתיות שהיא יותר רליגינזית במובנה הרוחני האוניברסלי, מאשר דתיות יהודית הלכתית.

ברוח דומה מדגיש צור שגורדון, שדיבר מאוד בשבח עבודת הכפיים והעבודה המעשית בכלל, לא היה מקבל בשום אופן את הביטוי "דת העבודה" שיוחס לו: "היה פעם איזה משפט שהוא אמר ברוח הזו ועשו מזה תורה שלמה, אבל זה היה רחוק ממנו מאוד. הוא הרי היה נגד כל מיסוד, כולל של ערך העבודה, וחוף מזה שהוא לא נזקק לשום חלופה לדת הקיימת. הוא מאוד העריך אותה. הוא הרי בא לארץ עם ספר תלמוד ביד. זה נכון שלימים הוא גם משכן את הספר הזה, אבל זו עדיין שאלה בקרב חוקריו: מה יותר משמעותי - העובדה שבא לארץ עם תלמוד, או העובדה שמשכן אותו?"

מוקי צור

עינת רמון

צילום: גיל אליהו, ג'יטי

צילום: מרים צחי